

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

ثوابت و متغیرات در احکام فقهی و تطبیقات آن
در فقه احوال شخصی

رساله ماستری

محصل: وحیدالله " فرقانیار "
استاد رهنما: دکتور رفیع الله " عطاء "

سال: ۱۴۰۱ هـ ش - ۱۴۴۴ ق

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

ثوابت و متغیرات در احکام فقهی و تطبیقات آن
در فقه احوال شخصی

رساله ماستری

محصل: وحیدالله " فرقانیار "
استاد رهنما: دکتور رفیع الله " عطاء "

سال: 1401 هـ ش - 1444 ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دیارتمنت فقه و قانون

بورډ ماستری

تصدیق نامه

محترم و حیدالله ولد مومن ID: نمبر SH-MSF-s1400-794 محصل دور نهم فقه و قانون که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: ثوابت و متغیرات در احکام فقهی و تطبیقات آن در فقه احوال شخصی به روز سرسب تاریخ ۱۴۰۲/۱۱/۲۴ هـ ش موققاته دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۹۰ (نمره به عدد) نور پوره (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	استاد وزیر محمد سعیدی	عضو هیات	
۲	دکتور عبدالله حقیار	عضو هیات	
۳	دکتور رفیع الله عطاء	استاد رهنما و رئیس جلسه	

معاون علمی

آمر بورډ ماستری

خلاصه بحث

بنده با در نظر داشت حجم رساله این اثر را به چهار فصل کتگوری نموده و تحت هر فصل مباحث و در تحت هر مباحث مطالب را ترتیب و تنظیم نموده ام.

فصل اول آن روی کلیات و مفاهیم عمومی آن روی ثوابت و متغیرات در شریعت اسلامی، و صورت‌های تطبیقی آن بحث شده اند.

فصل دوم آن روی ثوابت و متغیرات احکام فقهی در مجال احوال شخصی بحث شده اند.

فصل سوم آن روی اهم متغیرات فقهی متعلق به خانمها در مجال احوال شخصی بحث شده است.

فصل چهارم آن روی احکام متردد بین ثوابت و متغیرات بحث شده است.

در نتیجه این اثر تحقیقی متشکل از چهار فصل و هر فصل آن بارویکردی ویژه ای از فصل دیگری آن تقدم دارد. با این بیان که فصل اول که روی کلیات و مفاهیم عمومی و تعریفات ثوابت و متغیرات احکام شریعت اسلامی و صورت‌های تطبیقی آن می چرخد، و این یک روش پذیرفته شده است که مسائل کلی همچون دریچه ای برای فهم و درک مسائل بعدی و زمینه سازی موشگافی آن است؛ بدین ملحوظ فصل اول این گزاره تحقیقی را برای فصل دوم ثوابت و متغیرات در احکام فقهی و تطبیقات آن در مجال احوال شخصی که جزوه تحقیقی که موضوعات اختلافی آن و بحث برانگیز است.

بر همین منوال فصل سوم که اهم و مهمترین احکام فقهی یعنی احکام متغیرات در مجال احوال شخصی مورد بحث قرار داده شده اند، و فصل چهارم احکام متردد مابین ثوابت و متغیرات مورد مذاق قرار داده شده اند؛ زیرا مقتضای مسائل چالش اینست که بعد از موضوعات مورد اتفاق مورد پژوهش قرار داده شوند.

و در فصل دوم آن اهم ثوابت شرعی در مجال احوال شخصی به بحث گرفته شده اند. (۱) ثوابت شرعی در این مورد عبارتند از: اینکه خطبه نیست مگر وعده به ازدواج، خانم نسبت به خاطر اش بیگانه و اجنبی میباشد. (۲) و نکاح متعه حرام است که ثبوت آن به کتاب الله و سنت رسول الله ثابت است. (۳) و نکاح بامحارم از جمله ثوابت است. (۴) و نکاح خانم مسلمان حرام است جائز نیست بدون مسلمان. (۵) سپری نمودن عدت از جمله ثوابت است. (۶) از ثوابت شرعی دیگر اینست که: عقد اگر مستوفی شروط ارکان باشد این عقد تام و معتبر و عقد صحیح است. و لکن اولی تر ترک بعضی آثار عقد

مانند حل استمتاع ودخول به شب رفاف گذاشته شود از خاطر درء بعضی مفاسد(۷) ومشروعیت تعدد نکاح است(۸) واصل در تعدد اباحت است نه وجوب(۹)وزیادتر از چهار خانم جواز ندارد .

وفصل سوم متغیرات شرعی در مجال احوال شخصی عبارتند از(۱) مسأله اشتراط ولی در نکاح میباشد.(۲)جواز شهادت خانم است در عقد نکاح.(۳) آنچه که تعلق میگیرد در تحدید نمودن سن ازدواج شریعت اسلامی کدام سن را به ازدواج معین نه نموده اند، پس محدد نمودن سن ازدواج از جمله متغیرات خاضع مصالح است.(۴) اعتبار دارد کفایت در نکاح و شرط لزوم عقد نکاح است نه شرط صحت.

مقدمه

- ۱- مقدمه..... ۱
- ۲- اهمیت موضوع..... ۲-۱
- ۳- اسباب اختیار موضوع..... ۳-۲
- ۴- اهداف تحقیق..... ۳
- ۵- سوالات تحقیق..... ۴-۳
- ۶- پیشینه تحقیق..... ۴
- ۷- روش تحقیق..... ۵
- ۸- ساختار تحقیق..... ۸-۶

فصل اول

- ۹- فصل اول ثوابت و متغیرات در شریعت اسلامی، و صورتهای تطبیقی آن..... ۹
- ۱۰- مبحث اول: تعریف ثوابت لغتاً و اصطلاحاً..... ۹
- ۱۱- مبحث دوم: تعریف متغیرات در لغت و اصطلاح..... ۱۰
- ۱۲- مبحث سوم: احکام شرعی که تغیر را نمی پذیرد و قبول ندارد..... ۱۱
- ۱۳- مبحث چهارم: احکام که تغیر و اظهار نظر را می پذیرد..... ۱۲
- ۱۴- مبحث پنجم: ضوابط شرعی به تغیرات فقهی..... ۱۴
- ۱۵- مبحث ششم: نمونه تغیر احکام مطابق ظروف و احوال در عهد نبوة..... ۱۶
- ۱۶- مبحث هفتم: نمونه تغیر احکام مطابق تغیر ظروف و احوال در وقت صحابه..... ۱۷
- ۱۷- مبحث هشتم: تغیر احکام مطابق تغیر ظروف و احوال در زمان تابعین و فقهاء..... ۱۸
- ۱۸- مبحث نهم: نظر و موقف علماء از تغیر احکام و تقسیم بندی احکام به ثوابت و متغیرات..... ۲۰

فصل دوم

- ۱۹- فصل دوم ثوابت و متغیرات احکام فقهی در مجال احوال شخصی..... ۲۵

- ۲۰- مبحث اول: تعریف اصطلاح احوال شخصیه، و آن احکام که تحت این اصطلاح درج است..... ۲۵
- ۲۱- مبحث دوم: اهم ثوابت فقهی در مجال احوال شخصی..... ۲۸
- ۲۲- مطلب اول: حدود علاقه مابین خاطبین و تعریف خطبة ویا خواستگاری..... ۲۸
- ۲۳- مطلب دوم: نکاح متعة..... ۳۶
- ۲۴- مطلب سوم: نکاح محارم: که محارم نسبی و محارم مصاهره و محارم به رضاع است..... ۴۳
- ۲۵- مطلب چهارم: ازدواج خانم مسلمان با کتابی و کافر..... ۵۹
- ۲۶- مبحث سوم: عدت خانم طلاق شده که فوت کرده باشد از او شوهرش..... ۶۲
- ۲۷- مطلب اول: تعریف عدت در لغت و اصطلاح..... ۶۲
- ۲۸- مطلب دوم حکم عدت..... ۶۲
- ۲۹- مطلب سوم: حکمت عدت ویا حکمت در گذراندن عدت که مشروع شده جهت او چی است?... ۶۴
- ۳۰- مطلب چهارم: اهم اسباب وجوب عدت..... ۶۵
- ۳۱- مطلب پنجم: انواع واقسام عده..... ۶۶
- ۳۲- مطلب ششم: اهم احکام عدت..... ۷۰

فصل سوم

- ۳۳- فصل سوم: اهم متغیرات فقهی متعلق به خانمها در مجال احوال شخصی..... ۷۴
- ۳۴- مبحث اول: شرط بودن ولی در عقد نکاح..... ۷۴
- ۳۵- مبحث دوم: شهادت خانم ها در عقد نکاح..... ۸۵
- ۳۶- مبحث سوم: مشخص و محدود کردن سن در عقد نکاح..... ۹۲
- ۳۷- مبحث چهارم: اعتبار دادن به کفو در نکاح..... ۹۵
- ۳۸- مبحث پنجم: خدمت کردن خانم به شوهر..... ۹۸

فصل چهارم

- ۳۹- فصل چهارم: احکام متردد بین ثوابت و متغیرات..... ۱۰۳
- ۴۰- مبحث اول: تعدد زوجات،..... ۱۰۳
- ۴۱- مطلب اول: و مشروعیت تعدد..... ۱۰۳
- ۴۲- مطلب دوم: ثوابت شرعی در مسأله تعدد زوجات..... ۱۰۵
- ۴۳- مطلب سوم: متغیرات شرعی در مسأله تعدد زوجات..... ۱۰۸

- ۴۴- **مبحث دوم:** مقدار مهر: این مبحث مشتمل است به سه مطالب..... ۱۱۲
- ۴۵- **مطلب اول:** أقل مهر..... ۱۱۳
- ۴۶- **مطلب دوم:** أكثر مهر..... ۱۲۱
- ۴۷- **مطلب سوم:** متغیرات درمسأله مقدار مهر..... ۱۲۳
- ۴۸- **مبحث سوم:** نفقه زوجه انواع و اقسام و مقدار نفقه..... ۱۲۶
- ۴۹- **مطلب اول:** اقسام و انواع نفقه زوجه..... ۱۲۶
- ۵۰- **مطلب دوم:** مقدار نفقه خانم..... ۱۳۴
- ۵۱- **مبحث چهارم:** اسلام آوردن زوجه و باقی ماندن شوهر آن به کفر: این مبحث مشتمل است به دو مطلب..... ۱۳۸
- ۵۲- **مطلب اول:** حکم عقد نکاح پس از آوردن اسلام زوجه و بقاء شوهر به کفر..... ۱۳۸
- ۵۳- **مطلب دوم:** معاشرت زوجیت مابین زوجه مسلمه و زوج کافر..... ۱۴۷
- ۵۴- **مبحث پنجم:** شروط استحقاق حضانت..... ۱۴۸
- ۵۵- **مطلب اول:** شروط عام استحقاق حضانت..... ۱۴۸
- ۵۶- **مطلب دوم:** شروط حضانت خاص به مرد..... ۱۶۰
- ۵۷- **مطلب سوم:** شروط خاص به انثی..... ۱۶۱
- ۵۸- **نتیجه گیری**..... ۱۶۶-۱۷۰
- ۵۹- **پیشنهادات**..... ۱۷۱
- ۶۰- **فهرست آیه های قرآن کریم**..... ۱۷۲-۱۸۲
- ۶۱- **فهرست احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم**..... ۱۸۳-۱۹۰
- ۶۲- **فهرست اعلام**..... ۱۹۱-۱۹۳

۶۳- فهرست مصادر ومراجع.....۱۹۴-۲۰۶

۶۴- Abstract.....۲۰۷-۲۱۱

نتیجه گیری

بعد از کاوش و مکث پیرامون ثوابت و متغیرات در احکام فقهی و تطبیقات آن در مجال احوال شخصی به این نتایج رسیدیم:

- ۱ - دسته بندی احکام و مسایل شریعت اسلامی به امور ثابت و متغیر از جمله قضایای اساسی و سرنوشت ساز به شمار رفته که آثار مستقیم خود را بر واقعیت زندگی مسلمانان می گذارد.
- ۲ - پرداختن به ثوابت و متغیرات بحث دراز دامنی است که در زمان ائمه ی مذاهب اسلامی مطرح بوده و در طول تاریخ امت اسلامی مجتهدان و صاحب نظران فقه اسلامی در عصر ها و نسل های مختلف به قضیه توجه داشته و بر اساس این امر به اظهار نظر می پرداختند.
- ۳ - مراعات مرز ثوابت و متغیرات و در نظر گرفتن شرایط محیطی در زمینه ی پاسخ به سوال های شرعی و تقدیم فتوا امر حتمی و ضروری است.
- ۴ - تغییر فتوی به تغیر ظروف، در این مورد ادله از قرآن کریم و سنت رسول الله.
- ۵ - تقسیم نمودن احکام شریعت اسلامی به ثوابت و متغیرات.
- ۶ - احکام شرعی ثابت اینست: احکام عقیده، احکام عبادات، احکام مقدرات، و اصول معاملات، و عموم قطعیات شرعی که دلالت دارد به آن نصوص، و یا إجماع، و آنچه که دانسته میشود از ضروریات دین.
- ۷ - احکام شریعت اسلامی که قابلیت تغیر را دارد یعنی متغیرات: وسائل خادمه به عبادات، و کیفیات بعضی معاملات، و تصرفات سیاسی، و ضروریات که گاهی ترک میشود از مکلفین، و مسائل متعارضه، و عموم احکام ثابت به نصوص ظنی.
- ۸ - متغیرات شرعی که خاضع است به ضوابط محدده: اینکه با مقاصد شریعت مخالفت نداشته باشد، و به نصوص قطعی مخالف نباشد، و تعارض به إجماع و قیاس صحیح نداشته باشد.
- ۹ - ثابت شده اند احکام به تغیر ظروف در وقت رسول الله، و وقت صحابه، و در وقت تابعی، و فقهاء.
- ۱۰ - علماء شریعت اسلامی اختلاف نموده اند در مورد تقسیم احکام به ثوابت و متغیرات، و راجح نزد أهل علم اینست که احکام تغیر مینمایند به خاطر بعضی اسباب، من جمله: تغیر زمان، و تغیر مصلحت، و ضروریات که واقع میشود، و تغیر اسم و وصف، و تغیر آلات و وسائل.

احکام ثوابت شرعی در مجال فقه احوال شخصی عبارتند از:

(۱): آنچه که تعلق میگیرد در مسأله حدود و علاقه مابین خاطبین: ثوابت شرعی این است که خطبه نیست مگر وعده به ازدواج، خانم نسبت به خاطب اش بیگانه واجنبی میباشد، و جواز ندارد خلوت مابین اینها، و مباح است نظر به خطبه اش به اندازه که یدعو نکاح باشد که یدعو نکاح روی دستان نزد جمهور علماء میباشد، و کدام باک نیست اینکه نظر نمایند به جاهائیکه ظاهر میشود از خانم به محارم اش عادتاً، از روی، گردن، دست، وپاها، و سر، و ساق.

* از ثوابت شرعی دیگر اینست که: عقد اگر مستوفی شروط ارکان باشد این عقد تام و معتبر و عقد صحیح است. و لاکن اولی تر ترک بعضی آثار عقد مانند حل استمتاع و دخول به شب رفاف گذاشته شود از خاطر درء بعضی مفاسد.

* دیگر از جمله ثوابت شرعی نکاح متعه حرام است، تأکید دارد به این نصوص صحیح و صریح، و اختلاف در این مورد اعتبار شرعی ندارد.

* از ثوابت شرعی تحریم نکاح زن های است به حرمت ابدی، و ثابت میشود این حرمت به نسب، و مصاهرت، و به رضاع، و بعضی از زنها که تحریم اش مؤقت است.

* راجح اینست که حرمت رضاعت ثابت میشود به پنج دفع و یا زیاد از آن به سیراب. و رضاعت که تحریم را به بار میارند صغارت باشد نه در کبارت.

* جواز ندارد ازدواج زن مسلمان بدون مسلمان مطلقاً، برابر است که غیر مسلمان کتابی باشد و یا کافر دیگر و این از احکام است که إجماع و مجموع علیه نزد مسلمین است.

* عدت شرعاً واجب است، و جوب اش در کتاب الله، و سنت رسول الله و إجماع ثابت است. و در وجوب اش حکمتها زیاد نهفته است؛ مانند علم به ببرأة رحم، و تعظیم خطر عقد نکاح و رفع قدر و اظهار شرف، و حفظ قدرت ازدواج در عدت و فات.

* از اسباب وجوب عدت: فرقت و جدائی از عقد صحیح شده باشد عقد که حاصل شده باشد در آن دخول و یا خلوت صحیح. و عدت مرگ شوهر قبل از دخول و یا خلوت صحیح و یا بعد از دخول و خلوت. و جدائی پس از دخول در زواج فاسد.

* عدت انواع واقسام دارد: عدت به قروء در طلاق که مدخول بها باشد به غیر ذوات حمل، و عدت به ماها: ومیباشد که فوت شده باشد شوهر آن، و خانم که حیض را نمی بیند از خاطر صغارت اش، و یا رسیده باشد به سن بلوغ و لاکن مرض ماهانه را نمی بیند، و یا زن یائسه از مرض. و نوع سوم از عدت به وضع حمل است به قول راجح نزد جمهور .

* از احکام عدت: حرمت عقد خانم است که در عدت غیر باشد، و حرمت خطبه طلاق شده رجعی برابر است که باشد این تصریحاً و یا تلمیحاً. و جواز دارد پیشنهاد خطبه به معتده وفات، و جائز نمی باشد به معتده طلاق باین کبری بنا بر قول راجح نزد احناف. از احکام عدت : ملازمت خانم است در خانه عده اش و عدم خروج مگر به ضرورت، و از احکام آن: ترک زینت و اِحداد به معتده وفات است.

از احکام متغیرات شرعی و تطبیقات آن در فقه احوال شخصی اینست:

* مسأله اشتراط ولی در نکاح میباشد: و قول راجح شرط بودن ولی است و نکاح بدون ولی باطل است ابتداءً، و استثناء است از این : هنگام که اذن ولی متعذر باشد، و یا در حالت منع ولی بدون موجب شرعی، و یا تعسف ولی در استعمال ولایت اش به خانم و منع آن از نکاح، و حکم نمودن قاضی به صحت نکاح.

* قول راجح جواز شهادت خانم است در عقد نکاح.

* آنچه که تعلق میگیرد در تحدید نمودن سن ازدواج: شریعت اسلامی کدام سن را به ازدواج معین نه نموده اند، پس محدد نمودن سن ازدواج از جمله متغیرات خاضع مصالح است، پس جواز دارد ازدواج صغیر هنگام که از وراء ازدواج اش مصلحت نهفته باشد، و جواز دارد که دفع شود از ازدواج از خاطر دفع ضرر . و افضل اینست که: اینکه ترک شود این امر به مجتهد قاضی اینکه کدام ماده مشخص در قانون تقنین نمایند، در تحدید سن، تا حکم شود مناسب حال .

* معتبر است و اعتبار دارد کفایت شرط لزوم عقد نکاح است نه شرط صحت.

* آنچه که تعلق میگیرد به مسأله خدمت نمودن خانم به شوهرش: کدام دلیل نیست که واجب نمایند به خانم خدمت شوهر، و لاکن مستحب است اینکه مطابق عادت این عمل را انجام دهند، چون زوجیت بدون این به پیش نمی رود.

از جمله احکام که تعلق میگیرد به خانم در مجال احوال شخصی، و متردد است مابین احکام ثوابت و متغیرات، یعنی بعضی احکام ثابت است، و بعضی احکام آن متغیر است، و از این احکام عبارتند :

* تعلق میگیرد در مسأله تعدد زوجات: از ثوابت شرعی مشروعیت تعدد زوجات است بگونه که ثابت است به کتاب الله و سنت رسول الله و اجماع. اواز جمله ثوابت حکم اصلی تعدد اباحت است نه وجوب. و از ثواب شرعی عدم جواز زیادت به چهار خانم است. و از ثوابت شرعی اباحت تعدد مشروط به شرط است؛ شرط قدرت به انفاق، و شرط عدالت در گذراندن شب و نفقه.

* تعدد زوجات، از متغیرات شرعی که تغیر مینمایند از یک شخص به شخص دیگر، اصل آن اباحت است مگر این به مثل مباحتات دیگر است که تحول مینمایند از مباح به حکم تکلیفی دیگر. گاهی حرام میگردد، و گاهی مکروه، و گاهی واجب میگردد.

* در تعدد زوجات محقق میشود مصالح زیاد، چنانچه مرتب میشود بعضی مفاصد نیز.

* حکم تعدد زوجات از مسائل است که خاضع اجتهاد است در تحقیق مناط خاص که تعلق میگیرد به شخص مقدم به زوج، با مراعات نمودن ظروف مؤثره در مناط مانند زمان و مکان و شخص و واقع و نظر در مآلات الامور.

* ثابت شده اباحت تعدد به دلیل قطعی، پس جواز ندارد به ولی الأمر و یا قانون تحریم نمودن مباح، و یا ایجاب فعل اش، و یا مقید نمودن آن، و جواز دارد تدخل به منع آن، و یا الزام در بعضی مباح، این درحالات مخصوص به هدف تحقق مصالح و مقاصد شرعی در این.

* آنچه که تعلق میگیرد در مسأله مهر قلت و کثرت آن: قول راجح اینست که کدام حد به ادنی مهر نیست، بلکه صحیح است به آنجیز که راضی شود زوجان. و هکذا کدام حد به کثرت مهر نیز نیست.

* واجب است اینکه مراعات شود در تقدیر مهر احوال مکلفین و واقعیت آن، پس مختلف میشود به اختلاف حالت سختی و آسانی زوج. و مختلف میشود به حالت خانم و عادت زنها .

* آنچه که تعلق میگیرد در مسأله عقد نکاح خانم که به اسلام گرویده میشود، و شوهر آن به کفر باقی میماند، قول راجح در این مورد اینست که: عقد مابین اینها باقی است، و لاکن میگردد این عقد جائز نه

لازم، و می‌گردد این عقد موقوف به اسلام آوردن شوهر، و یا اختیار نمودن خانم مسلمان فرقت را از شوهر کافرش، و یا تفریق را توسط حکم قاضی مابین اینها.

* و حرام می‌باشد معاشرت امور زوجیت مابین خانم که اسلام آورده و شوهر کافرش، و لکن اگر این معاشرت واقع شود از امور زنا بحساب نمی‌یابند.

* به نسبت شروط استحقاق حضانت؛ احکام ثابت در این مورد: اشتراط بلوغ و عقل و عدم رده و قدرت داشتن به شوون محزون می‌باشد، و خلو حاضن از امراض فردی و ساری، و خلو حاضنه از ازدواج به شخص اجنبی از محزون.

اما شروط متغیر و غیر ثابت وفق مصلحت:

اسلام، حریت، عدم فسق و امانت در دین، و اینکه حاضن محرم محزوننه انثی باشد.

پیشنهادهات

از لابلای بحث و بررسی که در رابطه به ثوابت و متغیرات احکام فقهی و تطبیقات آن در فقه احوال شخصی داشتم، می توان پیشنهادهات زیرین را به مراجع ذیصلاح به خاطر نضج واکمال آن مطرح ساخت:

۱- پیشنهاد مینمایم به وزارت محترم عدلیه امارت اسلامی تقنین و قانون مشخص در احکام ثوابت و متغیرات شرعی در فقه احوال شخصی، و مشخص نمودن یک ماده مشخص در مورد حکم خدمت نمودن زوجه به شوهر اش.

۲- و ماده مشخص دیگر در مورد اسلام آوردن خانم و بقاء شوهر به کفر.

۳- و توصیه دیگر بنده به کادرهای و پوهنتون های کشور و اکادمی علوم افغانستان اینست که بقیه مسائل فقهی فقه خانم تصنیف و صنف بندی شود به ثوابت و متغیرات، در مجالات غیر احوال شخصی. چون جوامع اسلامی هدف قرار میگرد از قبل التزام خانمها به احکام شرعی و تهاون در تطبیقات آن.

۴- و توصیه دیگر بنده به وزارت عدلیه اینست که بعد از تقنین قانون مشخص در مورد ثوابت و متغیرات شرعی ماده مشخص در مورد علاقه و محدوده مابین خاطبین بعد از خواستگاری مشخص شود.

۵- و پیشنهاد دیگر بنده به امیر و رئیس حکومت اسلامی در مورد بالا بودن مهر شرعی و تقیید آن (مباح) قرار صادر نمایند جهت تحقق مصلحت تا مسئله جرائم اخلاقی از جامعه برچیده شود.

۶- و وزارت عدلیه حین تقنین در مورد ازدواج صغیره و سن ازدواج ماده مشخص به بررسی گرفته شود.

۷- و پیشنهاد دیگر بنده به فقهاء معاصر میباشد، ایشان بحث نمایند در مورد ازدواج مرد مسلمان به خانم کتابی و مفاسد آن، بادر نظر گرفتن واقعیت و حالت فعلی کتابی بودن، و وقوع چنین حالات در وقت.

۸- و پیشنهاد دیگر بنده به نخبگان و پژوهش گران اینست که در مورد ثوابت و متغیرات در مسائل باقی فقهی احوال شخصی بحث و تحقیق نمایند من جمله: ایلا، ظهار، لعان، خلع، و طلاق .

فهرست مراجع ومصادر

-١	قرآن كريم.
-٢	ابن قيم جوزى،، أبو عبدالله بن أبى بكر، إعلام الموقعين عن رب العالمين، ضبط وترتيب از: محمد عبدالسلام إبراهيم، مكتبه عالميه، بيروت، سال ١٤١٧ طبع: ١٩٩٦ هجرى - م.
-٣	ابن حزم، ابومحمد على بن احمد بن سعيد. الإحكام، از: ابن حزم،(٣): (٢٩١). اصول الفقه المسمى به إجابة السائل شرح بغية الأمل، از: محمد بن إسماعيل الأمير الصنعانى، تحقيق از: حسين بن أحمد السياغى، وحسن محمد مقبولى الأهدل، مؤسسة الرسالة، چاپ: بيروت، طبع اول، ١٩٨٦م،(١): ٤٣٠.
-٤	ابن نجيم، زين العابدين بن إبراهيم بن محمد، مشهور به ابن نجيم مصرى، متوفى 970هـ)، الأشباه والنظائر على مذهب أبى حنيفة النعمان، دارالكتب العلمية، بيروت، 1400 هجرى- 1980 م.
-٥	ابن عابدين، محمد امين بن عمر بن عبدالعزيز عابدين الدمشقى الحنفى (متوفى ١٥٥٢هـ) رد المحتار على الدر المختار، ناشر: دارالفكر بيروت، طبع دوم 1412 هه-1992 م.
-٦	ابن تيمية، تقى الدين ابوالعباس احمد بن عبدالحليم بن تيميه الحرانى، متوفى سال 728هـ)، مجموع الفتاوى، تحقيق نموده: أنور الباز، عامر الجزار، دار الوفاء طبع سوم، ١٤٢٦هـ-٢٠٠٥م،(٧): ٢٠.
-٧	ابن الهمام، كمال الدين، شرح فتح القدير، متوفى سال 861هـ- دارالفكر، بيروت، ٢: ٣٥
-٨	إبراهيم بن محمد بن عبدالله بن مفلح الحنبلى أبو إسحاق، المبدع فى شرح المقنع، المكتب الاسلامى، لبنان، بيروت، 1400هـ،(8): 165
-٩	أبو محمد على بن أحمد بن سعيد بن حزم، المحلى بالآثار، طبع دارالفكر،(10): 10
-١٠	إبراهيم بن محمد بن عبدالله بن مفلح حنبلى أبو اسحاق، المبدع فى شرح المقنع، از ناشر مكتبه الإسلامى، بيروت، 1400هـ- (8): 107

١١-	أبو محمد بن سعيد بن حزم، المحلى بالآثر، تحقيق: از عبدالغفار سليمان البنداري، دار الفكر، بدون طبع، (6: 131-128)
١٢-	ابن ماجه از: أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، وماجه اسم أبيه يزيد وهو من أَجَلِّ كتبه.
١٣-	أبو الوليد محمد بن أحمد بن رشد البيان والتحصيل والشرح والتوجيه والتعلل لمسائل المستخرجة، الجد، حقه: د: محمد حجي وآخرون، دار الغرب، بيروت، لبنان، طبع دوم، 1408هـ 1988م، (5: 130)
١٤-	أبو الوليد محمد بن أحمد بن محمد بن رشد، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، شرح وتحقيق از: عبدالله العبادي، در السلام، قاهره، طبع سوم، 1427هـ - 1006م
١٥-	أحمد بن علي بن حجر العسقلاني، تقريب التهذيب، تحقيق: مصطفى عبدالقادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، طبع دوم، 1408هـ - 1988م (1: 186)
١٦-	ابن قيم الجوزية محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزيه (المتوفى: 751هـ) إعلام الموقعين عن رب العالمين، ت.
١٧-	ابن تيمية، تقى الدين احمد بن عبدالحليم، مجموع الفتاوى، تحقيق نموده: أنور الباز، عامر الجزار، دار الوفاء طبع سوم، 1426هـ - 2005م، (7: 20)
١٨	أبو محمد الحسين بن مسعود البغوي، معالم التنزيل، تحقيق از: محمد عبدالله النمر، دار طيبه للنشر والتوزيع، طبع چهارم، 1417هـ - 1997م، (2: 162)
١٩	أبو عبدالله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، ميزان الاعتدال في نقد الرجال، تحقيق از: علي محمد البحاوي، دار المعرفه طبع ونشر، بيروت، لبنان، (2: 19)
٢٠	أبو محمد عز الدين عبدالعزيز بن عبدالسلام بن أبي القاسم بن الحسن السلمى الدمشقي، قواعد الأحكام في مصالح الأيام، تحقيق: از محمود بن تلاميذ الشنقيطي، در المعارف، بيروت، لبنان، (1: 4)
٢١	أبو عبدالله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، ميزان الاعتدال في نقد الرجال، تحقيق از: علي محمد البحاوي، دار المعرفه طبع ونشر، بيروت، لبنان، (2: 19)
٢٢	ابن عابدين، رد المحتار على الدر المختار شرح تنوير الأبصار، دار الفكر، بيروت، (1421هـ 2000م) (2: 398)
٢٣	ابن قيم جوزي، أحمد بن أبي بكر ابن قيم الجوزي، متوفى سال 751هـ - ،

	أحكام أهل الذمة تحقيق از: طه عبدالرؤف سعد،ن، دارالكتب،العلميه مكتبة عالميه، بيروت، لبنان، طبع دوم، ١٤٢٣هـ-٢٠٠٢م-٣: ٢٤٩
٢٤	أحمد بن زكريا الأنصاري،أسنى المطالب فى شرح روض الطالب، تحقيق از: محمد تامر، دارالكتب العلمية، بيروت، طبع اول، ١٤٢٢، ٢٠٠٠م (٣): ٤٤٧
٢٥	أحمد الصاوى، بلغة السالك لأقرب المسالك ، تحقيق وتصحيح از: محمد عبدالسلام شاهين، دار الكتب العلمية، ١٤١٥هـ 1995م (2): 439
٢٦	ابن قدامة المقدسى أبو محمد، الإمام أحمد بن حنبل الشيبانى،المغنى فى فقه عبدالله بن أحمد دارالفكر، بيروت، طبع اول، ١٤٠٥هـ(7: 520).
٢٧	ابن ماجه نام كامل وى (ابو عبدالله محمد بن يزيد ماجه قزوينى ربيعى) (٢٠٧) يا ٢٠٩ - ٢٧٣ يا ٢٧٥ هجرى قمرى) معروف به امام ابن ماجه، از حديث دانان برجسته اهل سنت و نويسنده كتاب سنن ابن ماجه، يكي از صاح سته است
٢٨	ابو الحسن على بن عبدالسلام التسولى،البهجة شرح التحفة، تحقيق از: محمد عبدالقادر شاهين، دارالكتب العلمية، لبنان بيروت، طبع اول، ١٤١٨هـ-1998م،(1): 462
٢٩	ابن قدامه، روضة الناظر، (2: 227)
٣٠	ابن قيم، إغائة اللهفان من مصادد الشيطان، تحقيق از: محمد حامد الفقى، دارالمعرفه، بيروت، طبع دوم، 1979م(1: 330
٣١	الأمدي على بن محمد الامدى،الإحكام فى أصول الأحكام، تعليق: از عبدالرزاق عفيفى،المكتب الإسلامى،رياض،طبعه الثانية،١٤٠٣هـ،(١: ١٠
٣٢	البانى: محمد ناصرالدين الابانى، إرواء الغليل فى تخريج أحاديث منار السبيل مكتبة السلامى، بيروت، طبع دوم، ١٤٠٥هـ- ١٩٨٩م (٤: ٣٣٧
٣٣	ابن تيمية، وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والأشاد، مملكة عربى سعودية، طبع اول، ١٤١٨هـ(1: ١٦٣
٣٤	أبو جعفر احمد بن محمد بن سلامة بن عبدالملك بن سلمة شرح مشكل الآثار.

٣٥	ابن الهمام، كمال الدين ابن الهمام، شرح فتح القدير، دار الفكر، بيروت، (٢: ٣٥)
٣٦	ابن حزم، علي بن سعيد، أبو محمد ابن حزم، مراتب الإجماع، و همراه آن: نقد مراتب الإجماع از ابن تيمية، مطبوع مكتبة القدسي، در سال: 1375هـ ص: 129
٣٧	ابن حزم، علي بن سعيد أبو محمد ابن حزم، مراتب الإجماع، ومعه: نقد مراتب الإجماع لابن تيمية، مكتبة القدسي، سنة: 1375 هجری
٣٨	البهوتي، منصور بن يونس بن إدريس البهوتي، كشف القناع عن متن الإقناع، تحقيق: از هلال مصلحي مصطفى هلال، دار الفكر، بيروت، سال طبع 1402هـ، (5: 10)
٣٩	البوطي، محمد سعيد رمضان، ضوابط مصلحت در شريعت اسلامي مؤسسه الرسالة: طبعه سادسه، 1412هـ 1992م، ص: 110
٤٠	بخاری محمد بن إسماعيل ابو عبدالله محمد بن اسماعيل بن ابراهيم بن مغيرة بن بردزبه بخاری (١٩٤-٢٥٦ هجری) گردآوری شده است مختصر بخاری. این کتاب در حدود سال ٢٣٢ هجری کامل شده است
٤١	الترتوري، دكتور حسين الترتوري، فقه الواقع، ص: 78
٤٢	الجصاص، احمد بن علي أبو عسكر بن علي الرازي حنفي متوفى (370هـ- الفروق الغوية، تحقيق از: عجيل النشمي، وزارة الأوقاف ولشؤون الإسلامی، كويت، طبع دوم، 1414 هجری- 1994م.
٤٣	الجويني، عبدالملك فرزند يوسف الجويني، البرهان در اصول الفقه، تحقيق نموده اند: عبدالعظيم محمود الديب، طبع چهارم، 1418هـ، (1: 155). آداب فتوى، از يحيى فرزند شرف الدين النووي، تحقيق از: بسام عبدالوهاب الجاني، طبع اول، دار الفكر، بيروت، 1408هـ (1: 30).
٤٤	الجويني عبدالملك بن عبدالله بن يوسف الجويني أبو المعالي، الاجتهاد، تحقيق: عبدالحميد ابو زنيد، دار القلم، دار العلوم الثقافية، دمشق، بيروت، طبع اول، 1408هـ بتصريف (١: ٢٥) وما بعدش.
٤٥	الحجاوي أبو النجا الحجاوي، شرف الدين موسى بن أحمد بن موسى أبو النجا الحجاوي، الإقناع در فقه إمام أحمد حنبل تحقيق از: عبدالطيف محمد موسى السبكي، دار المعرفة، بيروت، لبنان، (3: 192).
٤٦	الخدومي، الإجهاد المقاصدي، از: نور الدين ص: ٥٧.

٤٧	الخرشي على مختصر خليل، محمد بن عبدالله الخرشي، (34: 167). الفواكه الدواني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني، أحمد بن غنيم بن سالم النفاوي المالكي، دار الفكر، بيروت، طبع سنة 1415هـ، (2: 10)
٤٨	الدسوقي، محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقي، حاشية الدسوقي به شرح كبير، تحقيق: از محمد عيش، دار الفكر، بيروت، (2: 215).
٤٩	الرازي محمد ابن أبي بكر بن عبدقادر الرازي مختار الصحاح.
٥٠	الزركشي أبو عبدالله محمد بن عبدالله الزركشي المصري الحنبلي، شرح الزركشي على مختصر الخرقى دارالكتب العلمية، لبنان، بيروت، 1423هـ 2002م، (2: 57).
٥١	الزيعلي الحنفي، از عثمان بن علي بن محجن البارعي، الزيعلي الحنفي، تبين الحقائق شرح كنز الدقائق با حاشية الشلبي، از شهاب الدين أحمد بن محمد بن أحمد بن يونس بن إسماعيل بن يونس الشلبي، مطبع كبراي الأمريه، بولاق، قاهره، طبع اول، 1313هـ 6: تحقيق از: يوسف الشيخ محمد البقاعي، دار الفكر، بيروت، سال 1412هـ (2: 67)م 17.
٥٢	الزيعلي الحنفي، فخرالدين عثمان بن علي الزيعلي الحنفي، تبين الحقائق، دار الكتب الإسلامي، قاهره، 1313هـ (2: 98)المهذب، الشيرازي، (2: 40).
٥٣	زينب بعدالسلام أبو الفضل، العرض القرآني لقضايا النكاح والفرقة، دراسه تحليلي جامعه بين آيات وفقها، دار الحديث، القاهره، سال طبع 1427هـ-2006م، ص: 117.
٥٤	الزرقا، مصطفى أحمد الزرقا، المدخل الفقهي العام، درالقلم، دمشق، طبع اول، 1418هـ - 1996.
٥٥	الزرقا، مصطفى احمد الزرقا، المدخل الفقهي العام، دارالقلم، دمشق، طبع اول، 1418هـ-1998م.
٥٦	الزرقا مصطفى، المدخل الفقهي العام، (2: 945).
٥٧	الزركشي، بدرالدين محمد بن عبدالله بن بهادر الزركشي، البحر المحيط في أصول الفقه، تحقيق از: محمد تامر، دارالكتب العلمية، بيروت، لبنان، طبع اول، 1421 هجري - 2000م.

الزحيلي، وهبه الزحيلي بن مصطفى الزحيلي استاذ ورئيس قسم فقه اسلامي در پوهنتون دمشق سوريه دركليه شرعيه فقه اسلامي وادلته ، الفقه الإسلامي و ادلته، ص:6/7. دار الفكر، بيروت، ط 1404هـ/1984م.	٥٨
السبكي تاج الدين أبي النصر عبدالوهاب بن علي بن السبكي، رفع الحاجب عن المختصر ابن الحاجب عبدالكافي ، تحقيق از: علي محمد عوض، عادل احمد عبدال موجود، عالم الكتب، لبنان، بيروت، طبع اول، 1999م – 1419 هـ.	٥٩
السيوطي جلال الدين عبد الرحمن السيوطي الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي (ت ٩١١ هـ . الناشر: دار الكتب العلمية الطبعة: الأولى، ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م.	٦٠
السرخسي، أبوبكر محمد بن أحمد بن أبي سهل السرخسي، أصول السرخسي متوفى 483هـ- ، حقه: أبو الوفاء افغانى، نشر: لجنة احياء معارف نعمانيه در حيدرآباد، هند، در الكتاب العلميه، بيروت، طبع اول، 1414هـ-، 1993م (2: 139- 14.	٦١
السباعي، مصطفى السباعي، المرأة بين الفقه والقانون ، مكتبة الإسلامى، بيروت، دمشق، طبع ششم، سال ١٤٠٤ هـ - ١٩٨٤ م.	٦٢
السيوطي عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي، الديباج على صحيح مسلم بن الحجاج؛ طبع اول 1416 هـ - 1996 م.	٦٣
سيد قطب، خصائص التصور الإسلامى ، در الشرق، قاهره، طبع شرعيه الحادية عشرة، 1409 هجرى - 1989 م.	٦٤
السبكي، : تاج الدين أبي النصر عبدالوهاب بن علي بن عبدالكافي السبكي، رفع الحاجب عن المختصر ابن الحاجب ، تحقيق از: علي محمد عوض، عادل احمد عبدال موجود، عالم الكتب، لبنان، بيروت، طبع اول، 1999م – 1419 هـ	٦٥
السرطاوى، محمود على السرطاوى، شرح قانون احوال الشخصى، دار الفكر، طبع دوم، 1428 هـ – 2007 م.	٦٦
سيد قطب ابراهيم حسين الشاذلى مشهور به سيد قطب (9 اكتوبر 1906م -29-أكتوبر 1966م) ، فى ظلال القرآن، دار الشرق، بيروت، سال طبع: ١٤٠٢ هـ (١: ٥٨٢	٦٧
شاطبي، ابراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الموافقات، تحقيق از: أبو عبيده مشهور به بن حسن آل سلمان، در ابن عفان، نشر اول، سال ١٤١٧ هجرى:	٦٨

	١٩٩٧م.
٦٩	الشيبياني، الإمام أحمد بن حنبل الشيباني، المغنى فى فقه، عبدالله بن أحمد بن قدامة المقدسى أبو محمد، دار الفكر، بيروت، طبع اول، 1405هـ (7: 520).
٧٠	شاطبي إبراهيم فرزند موسى فرزند اللخى الغرناطى مشهور شاطبى است: أصول حافظ، از اهل غرناطه. از كبار أئمة مالكي بود، كه اين عالم تأليفات زياد دارد: مشهورترين شان: الموافقات، الاعتصام، الزركلى، (١: ٧٥).
٧١	الشوكانى، محمد بن على بن محمد الشوكانى يمنى، متوفى (1250هـ -)، إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول، تحقيق از: أحمد عزو عناية، دمشق، كفر بطانا، در الكتب العربية، طبع اول، 1419 هجرى - 1999م.
٧٢	الشيبياني ابو عبدالله محمد بن الحسن الشيباني، الجامع الصغير وشرحه النافع الكبير، 1406هـ بيروت، (1: 394).
٧٣	الشيرازى إبراهيم بن على بن يوسف الشيرازى أبو إسحاق، المذهب فى فقه الإمام الشافعى، دار الفكر، بيروت، (2: 43).
٧٤	شيرازى، مطبع البابى حلبى، اللمع در أصول الفقه، مصر، قاهره، 1358هـ، 1939م، ص: ٥١ وأصول الفقه اسلامى، از زكى الدين شعبان، مطبع: دار التأليف، طبع اول، بدون سال، ص: ٥٩.
٧٥	الشيبياني أبو عبدالله، الحجة على أهل المدينة، از محمد بن الحسن الشيباني، تحقيق از: مهدى حسن الكبلانى القادري، عالم الكتب، 1403هـ، بيروت، (4: 119).
٧٦	الشافعى، أبو عبدالله محمد بن إدريس بن العباس بن عثمان بن شافع بن عبدالمطلب بن عبدمناف المطلبى مكي، متوفى سال 204هـ -، الأم، با مختصر المزنى، دار الفكر، طبع اول، 1400هـ 1980م (5: 85).
٧٧	شيخ نظام، الفتاوى الهندية، دار الفكر، 1411هـ - 1991م (1: 548).
٧٨	الشاطبى الامام ابى اسحاق، عاشور؛ الثابت والمتغير فى فكر ١٤٢٣ ق، ٢٠٠٢م: ١٩.
٧٩	الشيبياني أبو عبد الله أحمد بن أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن اسد متوفى سال) 341هـ -) الشيبياني، مسند امام أحمد بن حنبل.
٨٠	الشافعى ابو عبدالله محمد بن ادريس بن العباس بن عثمان بن شافع بن عبدالمطلب بن مناف المطلبى القرشى مكي متوفى 204هـ -، حياته وعصره، محمد أبوزهره، دار الفكر العربى، القاهرة، طبع دوم، 1367هـ - 1948م، ص: 317.

٨١	صلاح الصاوى، الثوابت والمتغيرات، از: المنتدى الإسلامى، طبع اول، ١٤١٤هـ-١٩٩٤م،
٨٢	صلاح الصاوى، الثوابت والمتغيرات، ازص: 33
٨٣	صالح بن فوزان بن عبدالله الفوزان، إعانة المستفيد بشرح كتاب التوحيد، مؤسسة الرسالة، طبع سوم، 1423هـ-2002م،(2: 259).
٨٤	الطحاوى، الأزدي الطحاوى، تحقيق نموده: شعيب الأرنؤوط، مؤسسه رسالة، طبع اول، 1415هـ 1994م(6: 238 الطحاوى).
٨٥	الطرابلسى شمس الدين أبو عبدالله محمد بن محمد بن عبدالرحمن الطرابلسى المغربى، معروف به الرعيينى، مواهب الجليل شرح مختصر الخليل از: تحقيق از: زكريا عميرات، دارالكتب عالم، طبع خاص 1423هـ - 2003م
٨٦	الطرسوسى، نجم الدين إبراهيم بن على الحنفى الطرسوسى، تحفة الترك فيما يجب أن يعمل فى الملك، تحقيق: عبدالكريم محمد مطيع الحمداوى، السياسة الشرعية، تقى الدين احمد بن عبدالحليم.
٨٧	العدوى، از الصعيدى العدوى، حاشيه العدوى، على شرح كفاية الطالب الربانى، تحقيق از: يوسف الشيخ البقاعى، دار الفكر، لبنان، بيروت، 1412هـ (2: 15).
٨٨	على بن عبدالسلام التسولى، البهجة فى شرح التحفة، مكتبه عالمى، لبنان، بيروت، طبع اول، سال طبع : ١٤١٨هـ-١٩٩٨م، (١: ٦٤).
٨٩	عبدالله ناصح علوان، الإسلام شريعة الزمان والمكان، درالسلام، طبع دوم، 1400 هجرى - 1884م.
٩٠	علي حيدر خواجه أمين أفندي (ت ١٣٥٣هـ درر الحكام شرح مجلة الأحكام طبع اول ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
٩١	عبدالرحمن زايدى، الاجتهاد بتحقيق المناط وسلطانة فى اصول الفقه، ص: ٣٤-٣٥.
٩٢	على حيدر،(درالحكام، 4: 391).

٩٣	عمر سليمان الأشقر، الواضح في شرح قانون أحوال الشخصية الأردني، دار النفائس للنشر والتوزيع، الأردن، 2006م، ص: 13-14
٩٤	عبدالبديع صقر، تعريف موجز بدين الإسلام از: دار الوفاء، المنصورة، طبع دوم، 1993م.
٩٥	عبدالرحمن زايدي، الاجتهاد بتحقيق المناط وسلطانه در اصول فقه، دار الحديث، القاهره، ص: ٣٧
٩٦	عبدالرحمن زايدي الاجتهاد بتحقيق المناط وسلطانه در فقه اسلامي، از ص: 40
٩٧	عبدالعزیز بن أحمد بن محمد، علاء الدين البخاري، كشف الأسرار عن أصول فخر الإسلام البزدوي، تحقيق: از عبدالله محمود محمد عمر، دار الكتب العلمية، بيروت، طبع اول 1418هـ 1997م، (2: 971
٩٨	عبدالرحمن بن محمد بن سليمان الكليبولى، مشهور به بشيخى زاده، مجمع الأنهر فى شرح ملتقى الأبحر، تحقيق از: خليل عمران المنصور، دار الكتب العمليه، لبنان، بيروت، 1419هـ - 1998م، (1: 479
٩٩	على حسب الله ن.ك به: اصول التشريع، 84 و 85 و نیز ن.ك به: بخش إختلاف الفتوى بإختلاف الأزمنة والأمكنة در كتاب أعلام الموقعين، جلد سوم، ص 23 و بعد از آن.
١٠٠	غزالي أبى حامد محمد بن محمد غزالي طوسى متوفى سال (505هـ -) المستصفى من علم الاصول.
١٠١	غزالي، المستصفى، از امام غزالي، (2: 103). علم أصول الفقه، عبدالوهاب خلاف، طبع هفتم، 1376هـ - 1956م، ص: 257م.
١٠٢	القرافى، أنواع البروق فى أنواع الفروق، الفرق بين قاعدة خطاب التكليف وخطاب الوضع، (٢: ١٨١).
١٠٣	القيروانى، أبى زيد أبو حسن المالكي، معوض، دار الكتب علميه، بيروت، طبع وسال 2000م (5: 508). كفاية الطالب الربانى رساله.
١٠٤	قليوبى، شهاب الدين أحمد بن أحمد بن سلامة القليوبى، حاشيه قليوبى: على شرح جلال الدين المحلى على منهاج الطالبين، تحقيق از: مكتب البحوث والدراسات، دار الفكر، لبنان، بيروت، سال طبع 1419هـ - 1998م، (3: 261).

١٠٥	القرطبي الجامع الأحكام القرآن، (٦: ١٥٢).
١٠٦	القرطبي ، أبو الوليد محمد بن أحمد بن رشد قرطبي متوفى (520هـ-) البيان والتحصيل والشرح والتوجيه والتعليل لمسائل المستخرجه ،حققه: دكتور محمد حجي وآخرون، دار الغرب الإسلامي، بيروت، لبنان، الطبعة الثانية، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م ١٦: ٤١٨.
١٠٧	القرطبي، أبو عبدالله محمد بن أحمد الانصاري، الجامع الأحكام القرآن، درإحياء التراث العربي، بيروت، لبنان، 1405هـ - 1985م
١٠٨	القرطبي، أبو عمر يوسف بن عبدالله بن عبدالبر النمري، الاستذكار الجامع لمذاهب فقهاء الأمطار، تحقيق از: سالم محمد عطا، محمد علي معوض، دارالكتب علميه، بيروت، طبع وسال 2000م (5: 508).
١٠٩	القرافي، شهاب الدين أحمد بن إدريس القرافي الذخيره تحقيق از: محمد حجي، در الغرب، طبع اول سنه 1994م
١١٠	القيرواني، ابن زيد القيرواني، النفرواني، الفواكه الدواني على رسالة (2: 18).
١١١	الكاساني، علاو الدين أبو بكر بن مسعود الكاساني، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع درالكتب العلميه، بيروت، لبنان، متوفى سال ٥٥٨٧هـ، حنفي، طبع دوم 1406 هـ - 1986 م
١١٢	الموسوعة الفقهية الكويتية، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية - الكويت، ت، ب، دارالسلاسل- الكويت ، ط، 1404-1427
١١٣	مصطفى بن حنفي، فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب، زكريا بن محمد بن أحمد بن زكريا الأنصاري، وهمراء آن كتاب: الرسائل الذهبية في المسائل الدقيقة المنهجية، از دارالكتب العلميه بيروت، لبنان، طبع اول، 1418هـ 1998م 2: 56
١١٤	محمد حسين منصور، قانون الأحوال الشخصية لغير المسلمين ، منشورات الحلبي الحقوقية، الطبع اول، 2002م، ص: 16.
١١٥	المرعشلي، محمد عبدالرحمن المرعشلي، اختلاف الاجتهاد وتغيره وأثر ذلك في الفتيا، از: المؤسسه الجامعة للدراسات والنشر والتوزيع، طبع اول، 1424 هجري- 2003م
١١٦	محمد المدني، القطعيات والظنات ومواطن اجتهاد درشريعت اسلامي، درالحديث، قاهره، ص: 36

١١٧	المرعشلى، اختلاف الاجتهاد وتغيره، ص: ٦٤.
١١٨	المرعشلى اختلاف الاجتهاد وتغيره وأثر ذلك فى الفتيا، از: ص: 64-65.
١١٩	الماوردى أبو الحسن على بن محمد بن حبيب بصرى، بغدادى، مشهور به الماوردى، متوفى سال 450هـ- النكت والعيون تحقيق از: سيد بن عبدالمقصود بن عبد الرحيم، دارالكتب، لبنان، بيروت،، (١: ٤٥).
١٢٠	محمد رشيد بن على رضا، تفسير المنار، الهيئة المصرية العامة للكتاب، سال طبع 1990م (5: 4
١٢١	مسلم بن حجاج ابو الحسن القشيري النيسابورى متوفى 261هـ-، المنفردات والوحدان، تحقيق از: عبدالغفار بن سليمان بغدادى، سعيد بن بسوينى زغلول، بيروت، لبنان، طبع اول، ١٤٠٨هـ- ١٩٨٨م (١: ١٨٦).
١٢٢	محمد بن شاکر الشريف، تحطيم الصنم العلمانى، دار البيارق، بيروت، طبع اول، 1421هـ-2000م، ص: 59.
١٢٣	محمد الشربينى الخطيب، الإقناع فى حل ألفاظ أبى شجاع، تحقيق مكتب البحوث والدراسات، دار الفكر، بيروت، طبع درسال 1415هـ، (2: 413).
١٢٤	محمد رشيد بن على رضا، تفسير المنار، هئيه مصرى عامه به كتب، سال طبع: ١٩٩٠م (٤: ٢٩٩
١٢٥	الماوردى، أبو الحسن على بن محمد بن محمد بن حبيب البصرى البغدادى مشهور به الماوردى ، الحاوى فى الفقه الشافعى از: دارالكتب العلمية، بيروت، طبع اول، 1414هـ – 1994 م
١٢٦	الموسوعة الفقهية الكويتية، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، الكويت، طبع دوم، دارالسلاسل، الكويت، سنة الطبع: (از 1404-1427هـ، (1: 48 محمد بن يوسف بن أبى القاسم العبدوى أبو عبدالله، تاج العروس من جواهر القاموس، دارالفكر، لبنان، بيروت، طبع ١٣٩٨ هجرى
١٢٧	المقدسى عبدالله بن أحمد بن قدامه المقدسى أبو محد، روضة الناظر وجنة المناظر، تحقيق از: عبدالعزيز عبدالرحمن السعيد، جامعه الإمام محمد بن سعود، رياض، طبع دوم، 1399 هجرى.

١٢٨	مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، النيسابوري، صحيح مسلم، دار الجيل، بيروت، در الأفاق الجديدة، بدون طبع
١٢٩	محمد عيش، منح الجليل شرح على مختصر خليل، دار لفكر، بيروت، سال 1409هـ، 1989م (3): 256
١٣٠	محمد قدرى باشا مرشد الحيران از: (1237-1306هـ) قانون عدل والانصاف للقضاة على مشكلات الاوقاف، خير الدين بن محمد بن محمد بن علي بن فارس، الزركلى دمشق، دار العلم للملايين، طبع پانزدهم، 2002م، (10: 7
١٣١	المجموع، النووى، (6: 459
١٣٢	الماوردي أبو الحسن علي بن محمد بن محمد بن حبيب البصري البغدادي، الشهير الماوردي (المتوفى: 450هـ المحقق: الشيخ علي محمد معوض - الشيخ عادل أحمد عبد الموجود الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان الطبعة: الأولى، 1419 هـ - 1999 م
١٣٣	النووى، از أبو زكريا يحيى بن شرف بن مرى النووى، صحيح مسلم به شرح نووى، بيروت، طبع دوم، 1392هـ-9: 210.
١٣٤	نووى، از محمد نجيب المطيعى، تكملة المجموع مكتبه سلفى، مدينه منوره، (18: 127 .
١٣٥	نور الدين عتر، منهج النقد فى العلوم الحديث، دار الفكر المعاصر، لبنان، بيروت، طبع سوم، 1418هـ-1997م، ص: 328
١٣٦	نور الدين فرزند مختار الدين الخادمى، الاجتهادى المقاصدى، حجيته، ضوابطه، مجالاته، وزارت اوقاف وشؤون اسلامى، قطر، طبع اول 1419م-1998م، ص: 45.
١٣٧	نور الدين بن مختار الدين الخادمى الاجتهادى المقاصدى، وحجته، وضوابطه ومجالاته.
١٣٨	نيل الاوطار شرح منتقى الأخبار من أحاديث سيد الأخبار، محمد بن على الطوسى، دار الكتاب العربى بيروت.

۱۳۹	یوسف قرضاوی رحمة الله عليه، فتاوی معاصره، المكتب الإسلامی، بیروت، طبع اول، 1421هـ- 2000م، 1: 477.
۱۴۰	یوسف قرضاوی، موجبات تغییر الفتوی در عصر ما، دار شرق، طبع اول، 2008م ص: 24.
۱۴۱	یوسف قرضاوی، فقه زکاة، مکتبه وهبة، شارع الجمهورية، عابدين، طبع سادس عشر، 1406 هـ- 1986م
۱۴۲	یوسف القرضاوی، عوامل السعة والمرونة فی الشريعة الإسلامية، مکتبه وهبه، القاهرة، الطبعة الثالثة، ۱۴۱۹هـ-۱۹۹۹م، ص: ۶۲-۶۷.
۱۴۳	یوسف القرضاوی، مدخل لمعرفة الاسلام، مکتبه وهبة، قاهره، طبع سوم 2001هـ.
۱۴۴	یوسف قرضاوی، مدخل لدراسة الشريعة الإسلامية، ناشر: مؤسسة الرسالة - بیروت - لبنان، سال نشر: 1414 هجرى قمرى 1993 میلادی
۱۴۵	یوسف قرضاوی، السياسة الشرعية فى ضوء نصوص الشريعة ومقاصدها از مکتبه وهبه، قاهره، طبع اول، 1419 هجرى - 1998م.
۱۴۶	یوسف قرضاوی، موجبات تغییر الفتوی، ص: 26.

بخاطر دسترسى به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:
پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته
و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af